

**HAMÂMİZÂDE
İSMÂİL DEDE EFENDİ**
(bk. İSMÂİL DEDE EFENDİ,
Hamâmizâde).

HAMÂMİZÂDE MEHMED İHSAN
(1885-1948)

Şair, yazar ve araştırmacı.

4 Şubat 1885'te Trabzon'da doğdu. Babası Hamâmizâde Hâfız Ahmed Efendi, annesi Rize eşrafından Çelebizâde Sâlih Ağa'nın kızı Nâfia Hanım'dır. Küçük yaşta babasını kaybeden Mehmed İhsan, ilk eğitimini komşuları olan Hâfız Hoca Seher Hanım'dan aldı ve ondan Kur'an öğrendi. İslahhâne Merkez İbtidâîsi'ni bitirdikten sonra rüşdiyeden ve 1903 yılında Trabzon İdâdisi'nden mezun oldu. Ancak ailenin sorumluluğunu üstlenerek emlak ve arazilerin idaresine bakmak zorunda kaldığı için öğrenimine devam edemedi. Bununla birlikte okuyup yazmaya karşı hevesi çok erken yaşlarda başlamış olduğundan daha on yaşında iken Trabzon'da Papaz Kalust Şinâsi Efendi'den, daha sonra da askerî rüşdiye Fransızca öğretmenî Sabîh Bey'den Fransızca dersleri aldı. Trabzon'da sürgünde bulunan âlim ve şair Erzurumlu Ali Şevket Hoca'dan *Meşnevî* okudu; İstanbul'da yayımlanan birçok gazete ve derginin genç nesillere ulaşmasını sağlayan kitapçı Hamdi Efendi'den büyük destek gördü.

Mehmed İhsan bu yıllarda Hartamaszâde Bâkî, Düyûn-ı Umûmiyye başkâtibi Hüsni, Ustazâde Nazmi ve Halil Nihat (Boztepe) ile birlikte Trabzon'da bir edebî mahfil durumundaki Hamdi Efendi'nin "âyine-i efkâr" adı verilen kitapçı dükkânına devam ediyor, tanınmış edebiyatçıların kitaplarını okuyordu. Daha on dört yaşında iken Osmanlıca'nın inceliklerini öğrenmişti. Artık süslü nesirle yazabildiğinden bazı kişiler önemli yazılarını ona

yazdırıyorlardı. O dönemde Trabzon'un tanınmış isimleri olan İbrâhim Cûdî Efendi, Hatipzâde Emin Efendi ve Arnavutzâde Ahmed Efendi'nin sohbetlerinden faydalandı. Yirmi yaşına gelmeden yazı yazmaya başladı. İlk şiirleri Trabzon ve İstanbul'da yayımlandı. Zaman içinde kendini yetiştirerek edebiyat, tarih, biyografi ve bibliyografya alanlarına yöneldi. Mahallî dil ve folklor üzerinde çalıştı. Kendisine teklif edilen Trabzon İdâdisi edebiyat öğretmenliğini fahri olarak kabul etti. 1909-1913 yılları arasında Trabzon İdâdisi, Trabzon Dârülmuallimini ve Trabzon Sultânîsi'nde kitâbet, tarih ve edebiyat, 1913'te ayrıca Trabzon Askerî Rüşdiyesi'nde, Trabzon Dârülmuallimini'nde İslâm ve Osmanlı tarihi dersleri okuttu. I. Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'daki ailesinin yanına gitti. Savaşın başlaması, deniz yolunun kapanması ve Trabzon'un düşman işgaline uğraması üzerine Trabzon'a dönemedi. 1917 Eylülünde İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde ve aynı okulun "kısm-ı evvel" denilen bölümünde Türkçe, ticarî yazıma ve neşriyat dersleri öğretmenliği yaptı. 1924 yılında İktisat Vekâleti'nin teklifi üzerine Trabzon'da Yüksek Ticaret Mektebi'ni, kuruluş masraflarını daha sonra devletten almak üzere kendi imkânlarıyla yeniden kurdu. Müdürlüğünü yaptığı bu okulda Türkçe, edebiyat, ticarî yazıma ve neşriyat derslerini de yürüttü. Buranın 15 Haziran 1927'de orta dereceli bir okul olarak Maarif Vekâleti'ne devredilmesinden sonra bütün mesaisini harcadığı bu ağır görevi sebebiyle sağlığı bozulunca 28 Ekim 1928'de istifa edip İstanbul'a döndü.

Kasım 1928'de İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde görev alan Hamâmizâde, 10 Şubat 1929'da Galatasaray Lisesi orta sınıflarında Türkçe derslerine de girmeye başladı. Fakat bu iki görev onu yorduğu için Galatasaray Lisesi'nden ayrılarak Yüksek Ticaret Mektebi'nin lise kısmında edebiyat ve muhaberat öğretmenliği yaptı ve bu görevini ölümüne kadar sürdürdü. 11 Mayıs 1948'de vefat etti. Mezarı Edirnekapi Şehitliği'ndedir. Yenikapı Mevlevihânesi'nin son şeyhi Abdülbâki Dede Efendi'nin oğlu Rusûhî Baykara Hamâmizâde'nin ölümüne, "Nâgehâni göçünce dünyâdan / Câm-ı aşkı kırıldı devrânın / Geldi dört rind söyledi târîh / Nüktesi gitti bezm-i rindânın" mısraları ile tarih düşürmüştür.

Hamâmizâde Târîh-i Osmânî Encümeni, Trabzon Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti, Trabzon Meclis-i Maârifî ve Halk Bil-

gisi Derneği gibi çeşitli cemiyetlerde faaliyet göstermiştir (bu faaliyetleri için bk. İsen - Canım, s. 5-8).

Dürüst ve çalışkan bir kimse olan, şairliği yanında edebiyat, tarih, biyografi, bibliyografya ve folklor çalışmalarıyla haklı bir şöhrete sahip bulunan Hamâmizâde, devrin edebiyatçıları arasında sevilen bir sima ve edebî mahfillerin vazgeçilmez isimlerinden bir "şâir-i mâderzâd" olarak kabul edilmiştir. Yahya Kemal, M. Fuad Köprülü, Ercümen Ekrem Talu, İbrahim Alâeddin Gövsa, Hikmet Münir gibi edebiyatçı arkadaşları tarafından divan edebiyatını iyi bilen, bütün sanatlarına ve inceliklerine vâkıf olan, ezberinde binlerce beyit bulunan bir kimse, aslen Trabzonlu olmakla birlikte gerçekte nâdir yetiştir bir İstanbullu olarak nitelendirilmiştir. Hamâmizâde ayrıca devrin sayılı nüktedanları arasında yer almış, zeki, zarif ve mizaha yatkın şahsiyetiyle de tanınmıştır.

Yazılarında Trabzon'dan M. İ., M. İhsan, Şimşek, Serçe, Sunûhî takma adlarıyla Hamâmizâde İhsan imzasını kullanmış, soyadı kanunundan sonra Hamami-oğlu soyadını almışsa da Hamâmizâde olarak anılmıştır.

Eserleri. 1. *Yolculukta* (Trabzon 1331). Müellif bu eserinde on beş yaşında iken ailesiyle birlikte çıktığı bir yolculuğu anlatır. 2. *Hamsinâme* (İstanbul 1928). Başlığının altında yer alan "on iki kıta resmî hâvi manzum, mensur, ciddi ve mizahî" ifadesiyle tanıtılan kitap Hamâmizâde'nin en meşhur eseridir. Edebiyat çevreleri dışında da büyük ilgi görmüş, hakkında birçok yazı yazılmıştır. Eserde Karadeniz halkının simgesi kabul edilen hamisi çeşitli yönleriyle ele alınarak incelenmiş, "Hamsinin Edebiyattaki Yeri" bölümünde birçok manzum - mensur ve mizahî örneğe yer verilmiştir. Kitap, yazarın oğlu Orhan Hamami tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1972). 3. *Dîvân-ı İhsân* (İstanbul 1347/1928). İçinde dokuz bölüm halinde altı na't, bir kaside, iki muhammes, on bir tahmîs, bir tesdîs, on şarkı, 145 gazel, dokuzu bazı olaylara dair, yedisi tarih düşürmek için, on dokuzu darbımeseller üzerine söylenmiş elli altı kıta ve bir tarih manzumesi, yirmi dokuz rubâî, çoğu mizahî olmak üzere on manzume, iki tarih, on kıta, bir destan ve "Şâdinâme" adlı mizahî bir kısım bulunan eser, Latin alfabesinin kabulünden önce eski harflerle basılmış son eser olma özelliğini de taşımaktadır. Mürettep bir divan görünümünde olan eserde yer yer klasik anlayışın dışında ka-

Hamâmizâde
Mehmed
İhsan'ın
divanında
(İstanbul
1347/1928)
yer alan resmi

leme alınmış manzumeler de vardır. Hamâmîzâde şiirlerinde Nedim gibi dersten uzak bir dünya görüşü, şen, neşeli, coşkun bir söyleyiş biçimi sergilemiş, yer yer günlük meselelere de temas etmiştir. Şair ayrıca divan edebiyatından gelen pek çok mazmunu şiirlerinde ustaca kullanmış, halk dilindeki atasözü ve deyimlere bolca yer vermiştir. Divanın sonunda bulunan on dokuz kıta atasözlerinin nazma çekilmesinden meydana gelmiştir. Hamâmîzâde, hece ile yazdığı "Bir Destan" başlıklı mizahî manzume dışında bütün şiirlerinde aruz veznini başarılı bir biçimde kullanmıştır. Eser bir giriş ve lugatçe ile birlikte, *Hamâmîzâde İhsan Hayatı Eserleri ve Divânı* adıyla Mustafa İsen ve Rıdvan Canım tarafından yeniden yayımlanmıştır (Ankara 1989). 4. *Bilmeceler* (İstanbul 1930). Eserin başında Mehmed Halid'in (Bayrı) altı sayfalık bir önsözü yer alır. Kitaptaki 772 bilmecenin 561'i bizat Hamâmîzâde tarafından Trabzon'da derlenmiş, diğerleri çeşitli yörelerden ve kaynaklardan alınmıştır. Eser folklor konusunda ilk metotlu derleme örneğidir. 5. *Baba Sâlim* (İstanbul 1930). Eserde halk şairi Baba Sâlim'in hayatı ve sanatına dair bir bölümden sonra şiirlerinden on koşma, bir destan, beş mizahî koşma, bir sâkinâme ve bir mizahî destana yer verilmiştir. 6. *Trabzon'da İlk Kitapçı Kâtibi Hamdi Efendi ve Yayınları* (İstanbul 1947). Trabzon'daki sahaflar, dükkânlarının yerleri gibi konuların ardından kitapçı Hamdi Efendi'nin hayatı ve kitapçılığı üzerinde durulmaktadır. Türünde ilk başarılı örnek kabul edilen eserde Hamdi Efendi'nin yayımladığı kitapların açıklama künyelerinin yer alması ayrıca önem taşımaktadır. 7. *Lâf Olsun Diye* (İstanbul 1949). Hamâmîzâde'nin nüktelerinden ibaret olup yazarın oğlu tarafından yayımlanmıştır. Eserin başında Ali Nihat Tarlan'ın "Hamâmîzâde İhsan'da Nükte ve Zerafet", İbrahim Alâeddin Gövsa'nın "Nükte ve Hamâmîzâde", Ercüment Ekrem Talu'nun "Bir İki Söz de Benden" başlıklı yazıları ve Rusûhî Baykara'nın sekiz mısralık bir tarih manzumesi yer almaktadır. 8. *Ömer Hayyâm Rubâileri* (İstanbul 1966). Önsözünü Ali Nihat Tarlan'ın kaleme aldığı eserin başında Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, müellifin ve oğlu Orhan Hamami'nin bazı açıklamaları bulunmaktadır. Eserdeki 336 rubâinin Farsça metinleri hattat Kemal Batanay tarafından yazılmıştır.

Hamâmîzâde bunlardan başka lisele-
rin ikinci sınıfları için *Türk Edebiyatı Nu-*

muneleri (İstanbul 1926, Hıfzı Tevfik [Gö-
nensay] ve Hasan Âli [Yücel] ile birli-
kte), rüşdiyeler için yazı örnekleri ihtiva
eden *Kâtip* (İstanbul 1927) ve ticaret
mektepleri için *Tüccar Kâtibi* (İstanbul
1339), *Ticarî Muhaberat* (I-II, İstanbul
1942, Ahmet Hamdi Varal ile birlikte),
Ticarî Neşriyat (İstanbul 1950, Ahmet
Hamdi Varal ile birlikte) gibi ders kitap-
ları yazmıştır.

Ayrıca tamamlanmış otuzun üzerinde
eseri bulunan Hamâmîzâde'nin on dört
kadar eseri de yarım kalmıştır (henüz ya-
yımlanmamış olan bu eserler hakkında
geniş bilgi için bk. Kayaoğlu, s. 102-105;
İsen – Canım, s. 15-16; AA, V, 1471). Mü-
ellifin Trabzon ve İstanbul'da yayımlanan
pek çok gazete ve dergide çıkan yazıları
ise henüz toplanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamâmîzâde [Mehmed] İhsan, *Lâf Olsun Di-
ye*, İstanbul 1949, s. 158-159; İbnülemin, *Son
Asır Türk Şairleri*, II, 691-693; Mustafa İsen –
Rıdvan Canım, *Hamâmîzâde İhsan Hayatı Eser-
leri ve Divânı*, Ankara 1989; "Acı Bir Kayıp",
Cumhuriyet, İstanbul 12 Mayıs 1948; "Elim
Bir Ziyâ: Hamâmîzâde İhsan Vefat Etti", *Tas-
vir*, İstanbul 12 Mayıs 1948, s. 1; "Büyük Bir
Kayıp: İhsan Hamâmî Vefat Etti", *Vakit*, İs-
tanbul 12 Mayıs 1948, s. 1; "Hamâmîzâde", *En
Son Dakika*, İstanbul 13 Mayıs 1948, s. 1; Ercü-
mend E. Talu, "Hamâmîzâde İhsan", *Son Sa-
at*, İstanbul 14 Mayıs 1948, s. 2; Hikmet Münir,
"Hamâmîzâde de Gittii", *Vakit*, İstanbul 14 Ma-
yıs 1948, s. 2; İbrahim Alâeddin Gövsa, "İhsan
Hamâmî", *Yedigün*, İstanbul 29 Mayıs 1948, s.
8; "Acı Bir Kaybımız", *Bilgi*, sy. 113, İstanbul
1948, s. 30; İ. Gündoğ Kayaoğlu, "Hamâmîzâde
İhsan ve Hayatı, Eserleri", *Müteferrika*, sy. 7,
İstanbul 1995, s. 97-105; Cemaleddin Server,
"Hamâmîzâde İhsan", AA, V, 1470-1471; "Ha-
mâmîzâde İhsan", TA, XVIII, 426-427; Mustafa
Uzun, "Hamâmî, Mehmed İhsan", *TDEA*, IV,
79-80; Muhittin Serin, "Batanay, Kemal", *DİA*,
V, 140.

MUSTAFA UZUN

HAMÂMİZÂDE OSMAN BEY

(bk. OSMAN BEY, *Hamâmîzâde*).

HÂMÂN

(هَامَان)

Kur'an'da Hz. Mûsâ dönemindeki
Firavun sarayının
bir yetkilisi olarak anılan kişi.

Hâmân adı Kur'an-ı Kerim'de altı âyet-
te Firavun'la birlikte zikredilmektedir (el-
Kasas 28/6, 8, 38; el-Ankebût 29/39; Gâ-
fir 40/24, 36). Bu âyetlerden anlaşıldığına
göre Allah Hz. Mûsâ'yı âyetler, mucizeler
ve delillerle Firavun, Hâmân ve Kârûn'a
göndermiş, fakat onlar Mûsâ'yı "çok ya-

lanca bir sihirbaz" diye suçlayarak tebli-
ğini reddetmişlerdir (el-Ankebût 29/39;
Gâfir 40/23-24). Hatta ilâhlık iddiasında
bulunan Firavun, Mûsâ'nın kendisini yü-
ce Allah'ı kabule davet etmesi üzerine
kavminin ileri gelenlerine, "Sizin için
benden başka bir tanrı tanımıyorum" de-
miş, Hâmân'dan da Mûsâ'nın tanrısına
ulaşıp O'nu bulmak için kendisine bir ku-
le yapmasını istemiştir (el-Kasas 28/38;
Gâfir 40/36-37). Nihayet Kârûn, Firavun
ve Hâmân günahları sebebiyle cezalan-
dırılmıştır (el-Ankebût 29/39). Kur'an'da
adı geçen Hâmân, Hz. Mûsâ'nın muha-
tap olup mücadele ettiği Firavun'un ve-
ziri veya onun sarayındaki önemli şahsi-
yetlerden biri ya da Amon kültünün baş-
rahibi olmalıdır.

Hâmân adı Ahd-i Atîk'in Ester kitabın-
da, İran Kralı Ahaşveroş'un (İbrânîce'de
Ahasuerus, Latince'de Assuerus, Grek-
çe'de Xerxès) veziri olarak geçmektedir.
Buna göre Hâmân imparatorlukta ki büt-
tün yahudilerin öldürülmesini planlamış,
bu konuda kraldan izin almış, fakat ya-
hudi asıllı olan kraliçe Ester'in son anda-
ki müdahalesi üzerine yahudilerin yerine
onların düşmanları katledilmiş, vezir Hâ-
mân da oğullarıyla birlikte asılmıştır (Es-
ter, 7/10; 9/7-10).

Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen Hâmân
ile Ahd-i Atîk'teki Hâmân aynı şahıs de-
ğildir; çünkü bunlar farklı yerlerde ve
farklı asırlarda yaşamıştır. Bazı şarkiyat-
çılar, Ahd-i Atîk'te anlatılan olayları ve
şahısları gerçek kabul ederek Kur'an'ın
yanlış bilgi verdiğini ve Pers kralının ve-
ziri olan Hâmân'ı Firavun'un veziri olarak
göstermekle bu iki olayı ve dönemi bir-
birine karıştırdığını iddia etmektedirler
(E¹² [Fr.], III, 112; Horovitz, s. 149; Jeffery,
s. 284; Syed, *Journal of the Research So-
ciety*, XXVI/3, s. 38-42). Halbuki Ester ki-
tabının yazarı ve yazılış tarihi hakkında
kesin bilgi bulunmadığı gibi anlatılan
olayların gerçekliği de şüphelidir. Ester
kitabında anlatılanların milâttan önce V.
yüzyılda İran'da vuku bulmuş gerçek
olaylar olduğunu kabul edenlerin yanın-
da birçok araştırmacı, bu olayları Babi-
lonya ve Elam ilâhları arasındaki mito-
lojik mücadelenin bir yansıması olarak
düşünmektedir. Bunlara göre Hâmân is-
mi Elamlılar'ın ilâhı Humman'ı (Hamman)
ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar da
Hâmân'ın Purim bayramıyla ilgili hayali
bir kahraman olduğunu söylemektedir
(IDB, II, 516). Şuşan (Suse) krallık sarayı-
nın ve İran'ın yönetimine dair Ester ki-
tabında verilen bazı bilgilerin doğru olma-
sına karşılık hayali olayların da yer aldığı